

Nazire Geleneğine Yönelik Mukayeseli Bir İnceleme

A Comparative Study of the Nazire Tradition

Öğr. Gör. Dr. Mutlu Melis ÖZGERİŞ¹

Öz

Nazire kelimesi, edebiyat terimi olarak; bir şairin şiirine aynı vezin ve kafiyeyle söylenen manzume, bir şairin bir şiirini takliden söylenen şiir, bir şairin şiirine benzemek üzere tertip olunan şiir gibi anlamlara sahip olan bir kavramdır. Şairlerin nazire söylemeleri, klasik şiirin kuruluş dönemlerinden beri varlığını sürdürmüş ve bir gelenek şeklinde yüzyıllardır devam etmiştir. Bu gelenek, edebiyatta zenginliğe, genişlemeye yol açmış, şiire canlılık kazandırmıştır. Her devir, her bölgede karşımıza çıkan nazire geleneği, hemen hemen her şairin başvurduğu bir tecrübe olmuş, şairler şiir geleneğini nazirelerle öğrenmiş; nazire, geçmişin yeniden yazımını sağlayan eğitim aracı hâline gelmiştir. Nazire geleneği içerisinde özellikle aşk konulu mesneviler sıkça işlenmiştir. Leyla ve Mecnun hikâyesi de Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında pek çok şairin kaleme aldığı bir aşk hikâyesidir. Bu hikâye bilinen bir hikâye olmakla birlikte, hikâyeyi üne kavuşturan ve mesnevi tarzında yazan ilk isim, Nizâmî'dir. Nizâmî, hikâyeye özgünlük katmış, lirik bir aşk hikâyesi formuyla asırlarca pek çok ismi etkileyip nazire geleneğini başlatmış ve eserlerine çok sayıda nazire yazılmıştır. Bu çalışmanın konusu da Nizâmî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin, 19. yüzyılda yazılan *Mecnûn u Leylî* (Nâkâm) adını taşıyan naziresiyle mukayesesidir. Bu çalışmada, Leyla ve Mecnun hikâyesinin mesnevi nazım şekliyle anlatıldığı ilk ve son eserin şekil ve muhteva karşılaştırması yapılmış, nazire geleneğinin yüzyıllar sonra bile nasıl canlılığını koruduğu, edebiyata kattığı zenginlik tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nazire, gelenek, Leyla ve Mecnun, mesnevi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The word nazire, as a literary term; poetry, which is sung to a poet's poem with the same rhyme and rhyme, is a concept that has meanings such as poetry, which is sung by imitating a poem of a poet, and poetry arranged to resemble a poem of a poet. Poets' utterance to the poetry has existed since the founding periods of classical poetry and has been a tradition for centuries. This tradition has led to richness and expansion in literature and brought vitality to poetry. In the nazire tradition, especially the mesnevi's on love were frequently mentioned. The story of Leyla and Mecnun is also a love story written by many poets in Arabic, Persian and Turkish literatures. Although this story is a known one, Nizâmî is the first name that made the story famous and wrote it in mesnevi style. The subject of our study is the comparison of his mesnevi with the nazir, named Mecnûn u Leylî (Nâkâm), written in the 19th century. In this study, the form and content of the first and last work, in which the story of Leyla and Mecnun is told in mesnevi verse, is compared, and it is tried to determine how the Nazire tradition has preserved its vitality even after centuries and the richness it added to the literature.

Keywords: Nazire, tradition, Leyla and Mecnun, mesnevi

Paper Type: Research

Giriş

Arapça *nazara* kökünden türeyen ve birşeye benzemek üzere yapılan şey, örnek, misl, karşılık anlamlarına gelen nazire kelimesi; edebiyat terimi olarak "bir şairin şiirine aynı vezin ve

¹Atatürk Üniversitesi, ATATÖMER, mmelis.yardimci@atauni.edu.tr

Atf için (to cite): Özgeriş, M. M. (2021). Nazire geleneğine yönelik mukayeseli bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4), 1255-1268.

kafiyeyle söylenen manzume, bir şairin bir şiirini takliden söylenen şiir, bir şairin şiirine benzemek üzere tertip olunan şiir” gibi manaları karşılamaktadır (Köksal, 2006, s. 13).

Klasik şiirde şairlerin nazire söylemeye başlamaları, bu şiirin kuruluş dönemiyle hemen hemen aynı zamandır. Türk şiirinin oluşum evrelerinde yaygınlaşan nazire söyleme, zamanla bir gelenek hâlini almış ve önemini hiçbir dönemde yitirmeyip bu şiirin tamamlanmasına kadar devam etmiştir.

Edebiyatta şairlerin yetişmeleri, güzel şiirlerin taklit edilmesi ve şairlerin kendini her yönüyle geliştirip ortaya özgün eserler çıkarmasıyla olmuştur. Bu yönden nazirelerin büyük bir itici güç olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü şair ilk devrede çırak gibidir. Şiire dair bilgisinin artması, hayat tecrübesinin sanata yönelmesi, şairler meclisine devamı, şairler ve eserlerine ilgisinin artması vs. onun kalfalık dönemini geçip ustalık kazanmasına yardım eder. İşte bu kazanımlarla şiirin dünyasına girer ve böylece güzel bulduğu şiirlere; aynı vezin, aynı konu, aynı kafiye-redifle şiirler yazar. Buna da *nazire yazmak*, *tanzir etmek*, *nazire demek* adları verilir (Yavuz, 2013, s. 360).

Nazire geleneğinde şairleri nazire yazmaya iten bazı saikler vardır. Bunların başında, tanzir edilen şiirdeki güzellikleri yakalama ve onu geçme gayreti yer alır. Bazen de şairlerin yetişmelerinde bir mektep kabul edilen nazirecilik geleneğinde; “Ben de varım!” diyebilme, meydan okumalara cevap verebilme ihtiyacı şairi nazire yazmaya iter. Diğer sebepler ise; üstat şairleri izleme, o şairlere saygı, ilgi ve hayranlık duyma, bir dostluk nişanesi olma, genç şairleri teşvik etme, hazır kalıplara sığınma içgüdüleri olarak söylenebilir (Köksal, 2006, s. 97-109).

Nazire, asla önceki şiiri taklit anlamına gelmez. Zira şair, herşeyden önce kendinden evvelki şairlerin okuyucusudur. Yaptığı okumaları, açık veya kapalı manaları, göndermeleri, alıntıları, etkilenmeleri bir şekilde eserine yansıtır. O yüzden nazire, önceki metinlerin malzemesini kullanarak yeni bir şey söyleme, daha iyi ve daha güzel bir şey kurabilme yeteneğini göstermeye çalıştığı bir nevi üstünlük gösterisidir (Kalpaklı, 2006, s. 134).

Başarılı bir nazire; her türlü taklit ve alıntıdan arınmış, güzellik bakımından asıl eser kadar, hatta ondan bile üstün olmalıdır. Ayrıca yeni söyleyişler, yeni anlamlar bulmalıdır. Usta bir şair de ele geçirdiği mazmunu asıl kapısından çıkararak, üzerine yeni bir elbise giydiren kişidir (Dilberipur, 2005, s. 212).

Bir eserin nazire kabul edilebilmesi için bir takım hususiyetler göz önüne alınmıştır. Bu hususlar farklılaşsa bile üç özellik üzerinde ittifak edilmiştir. Bunlar; vezin, kafiye-redif ve eda-konu birliğidir. Aynı zamanda bir şiirin başka bir şiire nazire olduğunu tespit etmek için önemli işaretler bulunur:

- Zemin şiirdeki belli söz kalıplarının nazirelerin önemli bir kısmında aynen yer alır.
- Zemin şiirle nazireler aynı konuyu işler.
- Nazire yazarının zemin şiir sahibinin adını anmak gibi bir mecburiyeti yoktur; fakat bazı nazirelerde isim belirtilir, beyit alıntılanır.
- Kimi nazirelerin, ya çok az kullanılan kelimelerden yapılmış ya da uzun oluşları bakımından tevafuk olması neredeyse imkansız olan redifleri vardır.
- Zemin şiirde şekil, muhteva veya ifade bakımından ilginç, sıradışı bir özellik varsa bu nazirelerde de bulunur (Köksal, 2006, s. 42-47).

Türk edebiyatında nazirenin şartları olan vezin, kafiye-redif, konu ve eda hususlarındaki benzerliklere 16. yüzyıldan sonra yer yer uyulmaz. Ancak bu, sınırlı sayıda şiirde görülen bir durumdur (Yavuz, 2013, s. 362).

Edebiyatta zenginliğe, genişlemeye yol açan, şiire canlılık katan nazire geleneği, asırlar boyunca devam eder. Nazire geleneği her devir her bölgede karşımıza çıkar, Cumhuriyet dönemine kadar ulaşır. Ayrıca hemen hemen her şairin başvurduğu bir tecrübedir. Şairler şiir

geleneğini nazirelerle öğrenmiş; nazire, geçmişin yeniden yazımını sağlayan eğitim aracı olmuştur. Böylece gelenek gelişerek, yenilenerek, değişerek devam etmiştir.

Türk edebiyatında başta gazel olmak üzere mesnevi, müstezad gibi nazım şekillerine nazireler yazılmıştır. Özellikle mesnevi nazireleri, aşk konulu mesnevilere, bilhassa Nizâmî'nin Hamse'sine yazılmıştır. 19. yüzyılda İsmail Nâkâm'ın eseri *Mecnûn u Leylî* mesnevisi de onun Hamse'sinde yer alan *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevisine yazılan bir naziredir (Dilberipur, 2005, s. 216).

1. Nâkâm'ın *Mecnûn u Leylî* Mesnevisiyle Nizâmî'nin *Leylâ vü Mecnûn* Mesnevisinin Şekil ve Muhteva Yönünden Mukayesesi

Leyla ve Mecnun hikâyesi, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında sıkça işlenmiş bir aşk hikâyesidir. Bilinen bir hikâye olmakla ve başka isimlerce kaleme alınmakla birlikte, onu üne kavuşturan ve mesnevi tarzında yazan ilk isim Nizâmî'dir. Nizâmî, önceki hikâye anlatımlarına kendi tasarrufu doğrultusunda özgünlük katmış, lirik bir aşk hikâyesi formuyla yüzyıllarca pek çok ismi etkilemiş, nazire geleneğini başlatan isim olmuştur. Ona çok sayıda nazire yazılsa da Nizâmî'nin şöhretine ulaşamamıştır. Bu eser için Türk edebiyatında 30'dan fazla nazire yazılmıştır. 19. yüzyılda İsmail Nâkâm'ın eseri *Mecnûn u Leylî* mesnevisi de bu nazire geleneği içerisinde gösterilmektedir (Dilberipur, 2005, s. 229).

Nâkâm, eserlerini oluştururken özellikle Nizâmî'nin tesirinde kalmış 19. yüzyıl şairidir. *Genc-i Edeb, Mahzenü'l-Esrâr'a; Ferhâd u Şîrîn, Hüsrev ü Şîrîn'e, Mecnûn u Leylî* mesnevisi *Leylâ vü Mecnûn'a* nazire şeklinde kaleme alınmış eserleridir. Belki de Nizâmî gibi hamse oluşturmak isteyen; fakat bu gayesine ulaşamadığı anlaşılan şairin eserleri nazire şeklinde yazılmış gibi görünse de aslında şairin dünya algısını, edebî tarzını yansıtmaktadır. Bu çalışmada da Leyla ve Mecnun hikâyesinin mesnevi şekliyle anlatıldığı ilk ve son eserin nazire geleneğinde şekil ve muhteva karşılaştırması yapılmış, geleneğin yüzyıllar sonra bile nasıl canlılığını koruduğu ve edebiyata kattığı zenginlik tespit edilmeye çalışılmıştır.

Leyla ve Mecnun hikâyesini işleyen şairlerin çoğu, Nizâmî gibi, mesnevilerine *Leylâ vü Mecnûn* adını koyarken; bazı şairler (Şâhidî, *Gülşen-i Uşşâk*; Larendeli Hamdî, *Hayretnâme* gibi) hikâyeye başka isimler koymuşlardır (Dilberipur, 2005, s. 229). Nâkâm da eserine, Nizâmî'den farklı olarak, *Mecnûn u Leylî* ismini vermiştir ve bu ismi, mukaddime bölümünün başlığında belirtmiştir (Mukaddime-i Dâstân-ı Mecnûn u Leylî).

Mesnevinin yer aldığı Bakü El Yazmaları Enstitüsü Türkçe El Yazmaları bölümü M-40'da kayıtlı *Külliyât-ı Nâkâm* isimli, ciltli yazmada şair, *Ferhâd u Şîrîn* hikâyesinden sonra mukaddime bölümüyle birlikte Leyla ve Mecnun hikâyesini aktarmaya başlar. Bu mesnevi üzerine Türkoğlu (2018) bir çalışma hazırlamıştır. Beyit örneklerinin alındığı bu çalışmada da görüldüğü üzere şair, 36 bölümde hikâyeyi anlatır ve hatime bölümünün bitiminde müellif kaydına yer vererek eserini sonlandırır. 2903 beyitten oluşan mesnevinin hatime bölümünde Nâkâm, Mecnun'u bahane edip âşıklık sırrını izah ettiğini, mesnevisini ilahi aşkı anlatmak için kaleme aldığını söylemektedir:

Edip Ferhâd u Mecnûnı bahâne

Ta' aşşuk sırrını çekdim beyâna (2881)

Şair hatime bölümünde ebced harfleriyle eserin yazılma tarihini 1314/1896 olarak verir:

Güzer kılmışdı hicretten hemân-dem

Hurûf-ı gayn u şîn ü dâl u yâ hem (2890)

Bununla birlikte şairin bir memduhunun bulunmadığı, eserini sunacağı bir ismi mesnevisinde zikretmediği görülür. Nizâmî ise üçüncü mesnevisi olan *Leylâ vü Mecnûn'u*, Şirvanşah Ebu'l-Muzaffer Celalü'd-devle Ahsitan bin Minuçîhrî adına yazmıştır. Sebeb-i telif

bölümünde yazma sebebini anlatır: Neşe içinde olduğu bir gün Nizâmî'ye şahın elçisi bir mektup getirir. Mektupta şah, ondan Mecnun'un büyük aşkını anlatan bir eser yazmasını istemektedir. Oğlu da ona yazması konusunda ısrar eder. Şair de 584 yılında, dört aydan az bir vakitte, dört binden fazla beyitten oluşan bu destanı bitirir. Mesnevisini yazmadan önce de Kitâbü'l-Egânî'yi okur, Arap kaynaklardaki rivayetleri toplar, hikâyeyle ilgili söylenen şiirleri gözden geçirir, eserin planını hazırlar (Akalin, 1994, s. 58).

Nâkâm, vezin konusunda Nizâmî'yi takip etmez. Nazire geleneği içerisinde eserler aynı vezinle tanzir edilse de azınlık, farklı vezin tercihinde bulunmuştur. Nâkâm da bu kısım içinde yer almaktadır. Nizâmî mesnevisini *mef'ûlü mefâ'îlü fe'ûlün* kalıbıyla; Nâkâm ise *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün* kalıbıyla yazmıştır.

Nizâmî eserini bilindiği üzere Farsça yazmış, Nâkâm ise mesnevisini Nizâmî ve Vahşî'den yaptığı alıntılar hariç tutulursa Türkçe yazmıştır. Ayrıca Nâkâm, Nizâmî gibi her bölüme başlık vermiş; fakat bu başlıkları Arapça-Farsça tamlamalarla Türkçe yazmıştır. Örneğin; *Mecnûnun Kuyûd-ı Hestîden Vâreste Oldığı ve Vuhûş u Sibâ Birle Ünsiyet Bulduğu*, gibi.

Nizâmî'nin eserinde daha fazla bölüm bulunmaktadır. Bölüm sayısı değişmekle birlikte 52 bölümde hikâyeyi ele alır. Nâkâm'ın mesnevisi ise 38 bölümden oluşur ve şair 36 bölümde hikâyeyi işler. Nâkâm, eserine mukaddime bölümünden sonra giriş yaparken; Nizâmî, giriş bölümünde tevhid, münacat, na't gibi bölümlerin haricinde hem memduhundan hem de anne, baba, dayı gibi yakın akrabalarından bahsettiği bölümlere yer verir. Ayrıca kanaat, tevazu, söz gibi konularda da bahis açar. İki şairin mesnevilerindeki bölümler ise aşağıda tablo hâlinde verilmiştir:

Tablo 1. Nizâmî'nin *Leylâ vü Mecnûn* Mesnevisi ile Nâkâm'ın *Mecnûn u Leylî* Mesnevisinin bölümleri

Nizâmî'nin <i>Leylâ vü Mecnûn</i> Mesnevisi	Nâkâm'ın <i>Mecnûn u Leylî</i> Mesnevisi	Bölüm
Tevhid, Na't, Mirac-ı Peygamber, Hikmet ve öğüt hakkında, Sebeb-i nazm-ı kitab, Ahsitan'ın methi, Padişaha hitap, Şehzadenin methiyesi ve oğlumun ona emanet edilmesi, Beni inkar edenlerden şikayet, Şikayetin özrü, Oğlum Muhammed'e nasihat, Az konuşmanın güzelliği, Ölen hısımlarımdan hatıralar, Atamın hatırası, Anam Reise'nin hatırası, Dayım Hacı Ömer'in hatırası, Geçmiş musahabelerin hatırası ve başkaları ile musahiplik, Vücudu unutmak, şöhreti unutmak, Geçen ömrü unutmak, Alçaklığı ve yaltaklığı reddetmek, Zulme katlanmamak, Padişahların kulluğunu terk etmek, İnsanların işine ve rızkına el uzatmamak, Şadlık ve kanaat, Şadlıkla halka hizmet etmek, Tevazu sahibi olmak, Halvete çekilip söz yaratmak	- Mecnun ve Leyla destanının mukaddimesi	
- Agaz-ı destan	- Mecnun ve Leyla'nın mektepte birbirlerini bulup âşık olmaları	
- Leyla ile Mecnun'un sevişmesi	- Mecnun'un Leyla'ya âşık olduğunun yayılması ve Leyla'nın mektepten ayrılması	
- Mecnun'un aşkı hakkında	- Mecnun'un divane oluşu	GELİŞME
- Mecnun'un Leyla'nın temasına gitmesi	- Mecnun'un Necd dağına gitmesi, sabah rüzgârına hâlini anlatması	
- Mecnun'un babasının Leyla'yı istemesi	- Mecnun'un babasının Leyla'yı istemesi	
- Leyla'nın aşkıyla Mecnun'un ağlayıp sızlaması	- Mecnun'un dağa gitmesi, aşkını anlatması	
- Babasının Mecnun'u Kâbe'ye götürmesi		
- Mecnun'un babasının Leyla'nın		

- kabilesinin kastından haberinin olması	- Mecnun ve Leyla'nın birbirlerini gül bahçesinde bulmaları	
- Babasının Mecnun'a nasihati	- Mecnun'un Kâbe'ye gitmesi ve aşkının artması	
- Mecnun'un babasına cevabı	- Necd emirinin Mecnun'un katline emretmesi, Mecnun'un babasının oğlunu bulup nasihat etmesi	
- Leyla'nın ahvali hakkında	- Leyla'nın aşkı ve âşıkların birbirlerinden şiirlerle haber almaları	
- Bahara övgü ve Leyla'nın harmanlık temasına gitmesi	- Şairin felekten dert yanması, kazaya rıza göstermesi	
- İbn-i Selam'ın Leyla'yı istemesi	- Bir kişinin Leyla'nın güzelliğini küçümsemesi, sonra pişman olması	
- Nevfel'in Mecnun'la tanışması	- Bahar mevsiminde Leyla'nın gül bahçesinde gezmesi	
- Mecnun'un Nevfel'e kızması	- İbn-i Selam'ın Leyla'yı görmesi ve âşık olması	
-Leyla'nın kabilesi ile Nevfel'in savaşıması	- Şairin sakî-yi manevîden yardım istemesi	
- Mecnun'un Nevfel'e öfkelenmesi	- Nevfel'in Mecnun'la tanışması	
- Nevfel'in ikinci muharebesi	- Nevfel'in askeriyle Leyla'nın kabilesine gitmesi, Leyla'yı istemesi	
- Mecnun'un ahuları azat etmesi	- Nevfel'in savaşta zafer kazanması ve Mecnun'a verdiği sözü tutmaması	
- Mecnun'un maralı azat etmesi	- Mecnun'un zincire vurulup gezmesi	GELİŞME
- Mecnun'un karga ile sohbeti	- Bir güzelin Mecnun'u görüp onunla konuşması	
- Kocakarının Mecnun'u Leyla'nın kapısına götürmesi	- İbn-i Selam'ın Leyla'yı istemesi ve evlenmeleri	
- İbn-i Selam'ın destanı	- Mecnun'un babasının ölümü	
- Leyla'nın İbn-i Selam'a verilmesi	- Mecnun'un, babasının ölümünden haberdar olması	
-Leyla'nın İbn-i Selam'ın evine göçmesi	- Mecnun'un vahşilerle dost olması	
-Leyla'nın kocaya gitmesini Mecnun'un haber alması	- Zeyd ve aşkı hakkında	
-Leyla'nın hayaline Mecnun'un şikâyetinde bulunması	- Mecnun'un önce yıldızlara yakarması sonra bundan vazgeçip Allah'a dua etmesi; Zeyd'in, Mecnun ve Leyla'nın haberleşmelerini sağlaması	
- Babasının Mecnun'u görmeye gitmesi	-Selim-i Amiri'nin Mecnun'u ziyareti, Mecnun'un, annesiyle buluşması, annesinin vefatı	
- Mecnun'un babasına cevabı	- Mecnun'un, annesinin vefatını öğrenmesi	
- Babasının Mecnun'la vedalaşması	- Leyla'nın Mecnun'la buluşması	
- Babasının ölümünü Mecnun'un haber alması	- İbn-i Selam'ın vefatı	
- Mecnun vahşiler arasında	- Zeyd'in İbn-i Selam'ın vefat haberini Mecnun'a vermesi	
- Hikâye	- Leyla'nın Mecnun'u daveti	
- Mecnun'un yıldızlara şikâyeti	- Mecnun ve Leyla'nın iffeti	
- Leyla'nın mektubunun Mecnun'a yetişi	- Şairin sakî-yi manevîden yardım istemesi	
- Leyla'nın mektubunu Mecnun'un okuması	- Leyla'nın vefatı	
- Mecnun'un mektubunu Leyla'nın okuması	-Mecnun'un, Leyla'nın vefatını öğrenmesi ve mezarının başında hayatını kaybetmesi	
- Mecnun'un dayısı Selim-i Amiri'nin Mecnun'u görmeye gelmesi		
- Hikâye		
- Anasının ölümünü Mecnun'un haber alması		
- Leyla'nın Mecnun'a siparişi		
- Mecnun'un gazel okuması		
- Bağdatlı Selam'ın Mecnun'u görmeye gitmesi		
- Mecnun'un azameti hakkında		
- Zeyd ile Zeyneb'in sevgisi hakkında		
- İbn-i Selam'ın ölümü		
- Zeyd'in İbn-i Selam'ın ölüm haberini getirmesi		
- Leyla'nın Allah'a yakarışı		
- Leyla ile Mecnun'un görüşmesi		
- Güzün gelişi ve Leyla'nın ölümü		
- Leyla'nın ölümünü Mecnun'un haber alması		
-Bağdatlı Selam'ın ikinci defa Mecnun'u görmeye gelmesi		
- Leyla'nın kabri üzerinde Mecnun'un ölmesi		
- Zeyd'in Leyla ve Mecnun'u rüyasında görmesi		
- Kitabın hatimesi	- Kitabın hatimesi ve şairin hâlinin şerhi	SONUÇ

Nazire geleneğinde bazen şairin, tanzir ettiği eserin sahibinin adına yer verdiği görülmektedir. Nâkâm da Nizâmî'nin adını eserinde zikretmekte ve onun *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinden 4 Farsça beyit alıntılanmaktadır. Bu mesneviden alıntı yapma sebebi ise beyitlerin konuya ve vezne uygunluğudur:

Ne turfe söylemiş Pîr-i Kirâmî
Velîler serveri ya'nî Nizâmî

بیای جان توانی شد بر افلاک
رها کن شهر بند خاک بر خاک

*Göklere can ayağıyla çıkılabilir.
Toprakta bağlı olanı toprağa bırak.*

مگو بر بام گردون چون توان رفت
توان رفت ارز خود بیرون توان رفت

*Feleğin çatısına nasıl çıkılacak deme.
Kendinden çıkabilirsen çık.*

بیرس از عقل دور اندیش گستاخ
که چون شاید شدن بر بام این کاخ

*Küstah akla, bu köşkün damına nasıl
çıkılabilir diye sor.*

خرد شیخ الشیوخ رای تو بس
ازو پرس آنچه می‌پرسی نه از کس

*Akul senin yolunun en büyük şeyhidir.
Soracağımı başkasından değil ondan sor
(1999-2003).*

Nâkâm'ın *Mecnûn u Leylî* mesnevisinin özeti ise şöyledir: Âşıklık harabatında her devirde bir âşığa mey verilir. Bu devran, silsile hâlinde devam eder ve sıra Mecnun'a gelir. Mecnun'un adı Kays'dır ve gönlü şad, özgür bir şekilde gezmektedir. Mektebe gittiğinde Leyla'nın yüzünü görür ve ona âşık olur. Gönlünde çıkan bu aşkla harabata gider ve saki ona aşk şarabını verir. Kendinden geçen Kays'ın elinden ihtiyarını alır, onu aşka müptela eder. Mecnun bakar ki saki aslında Leyla'dır:

Temâşâ kıldı gördi mûy-be-mû

Bu sâkîdir hemân Leylâ-yı meh-rû (35)

Buradan, dilinde Leyla'nın adı ve zikri ile çıkar. Leyla da onun gibidir. Her ikisi de aşkla yanmaktadır; fakat Kays'ın aşkı aşikâr, Leyla'nın aşkı gizlidir.

Ne zaman Kays Leyla'yı mektepte görse mutlu olur ve bunu belli eder. Sonunda da bu aşk ortaya çıkar, Leyla mektepten alınır. Mektebe gelip de Leyla'yı göremeyen Kays, bir iki gün sabrettikten sonra Leyla'nın bulunduğu yere gidip âh etmeye, ağlayıp inlemeye başlar. Bu yüzden mahalleden uzaklaştırılır ve o, Kays adını Leyla'nın aşkına feda edip Mecnun olur:

Edip Kays adını âhir o dil-hûn

Fedâ-yı 'aşk-ı Leylî oldı Mecnûn (75)

Ümidi kalmayan Mecnun'un habercisi, sabah rüzgârıdır. İradesini ve aklını yitiren Mecnun, delilikle âlemde meşhur olur. Vahşiler gibi çöllerde dolaşmaya başlar, kimseyle konuşmaz, nasihatleri dinlemez. İhtişamlı bir dağ olan Necd dağının etekleri, gül bahçesidir ve Mecnun, burayı mesken edinir. Her gece oraya gidip Leyla'yı yâd ederek feryat eder. Sabah rüzgârından Leyla'ya gitmesini, ahvalini anlatmasını ister. Oğlunun bu hâline üzülen, Âmirî kabilesinin emiri olan Mecnun'un babası, kabilenin ileri gelenleriyle Leyla'yı istemeye gider. Necd ehli onları ağırlayıp misafir eder; fakat Leyla'nın babası Mecnun'un akıl sahibi olmadığını, evliliğe onay verirse Arap ehlinin kendini kınayacağını söyleyip evlilik isteğine olumsuz cevap verir. Âmirîler üzülp geri dönerler ve Mecnun'a Leyla'yı unutmamasını, başka biriyle evlenmesini söylerler. Bu teklife öfkelenen Mecnun, etrafta birçok güzel bulursa da hiçbirinin Leyla gibi olamayacağını anlatır. Her güzel, Leyla olsa herkes de âşık Mecnun olurdu:

Eger her nâzenîn olsaydı Leylâ

Olurdu cümle hem Mecnûn-ı şeydâ (148)

Mecnun, ailesine kendisini unutmamasını söyleyip çöl yolunu tutar. Gözü yaşlı, elbisesi yırtık, dilinde Leyla adı, feryat ederek dolaşır. Bir dağın eteğinde oturup derdini anlattığı beyitler söylemeye başlar. Bu sırada bahar gelmiş, etraf güller, laleler, sümbüller ile dolmuştur. Sevda ateşiyle dolaşan Mecnun'un yolu cennete benzer bir gül bahçesine düşer ve o, gülle konuşup hâlini anlatır. O sırada Leyla da arkadaşlarıyla oradadır. Birbirlerini gören âşıklar kucaklaşır, kendilerinden geçip bayılır. Leyla'nın arkadaşları Leyla'yı uyandırır ve ona bu durumun kendisine layık olmadığını, anne ve babasının bu hâlden üzüleceğini söyleyip onu götürürler. Olayı kimseye de anlatmazlar. Mecnun ise ayılınca Leyla'yı göremez ve ağlayarak, feryat ederek sahra yoluna gider.

Mecnun'un aşkı her yerde konuşulmaktadır. Mecnun'un babası da oğlunun bu hâline çare bulmak için onu çölde bulup Kâbe'ye hacca götürür. Oğluna aşk derdinden azat olması için dua etmesini söylese de Mecnun, Allah'a aşkını arttırması için dua eder:

Beni 'aşk ile mu'tâd et İlâhî

Dilimde 'aşkı müzdâd et İlâhî (303)

Sessizce Mecnun'un yakarışını dinleyen babası, bu derdin dermansız olduğunu anlar ve oradan ayrılırlar. Mecnun da sevdası fazlalaşmış bir şekilde çöle geri gider.

Aşkı artan Mecnun, Necd yolunu tutar ve Leyla'nın bulunduğu yerde şiirler okur. Onun figanları kabile ehlini üzer. O kabileden biri, kabile reisine durumu söyler. O da bir daha Mecnun'un oraya gelmesi durumunda, kanının dökülmesini emreder. Bunu haber alan Mecnun'un babası da oğlunu aramaya başlar. Oğlunu perişan bir hâlde bulur ve Necd emirinin canına kast ettiğini anlatır. Çölden uzaklaşmasını, kendisine bıraktığını servetle mutlu yaşamasını ister. Ama Mecnun bunu kabul etmez. Babası da oğlunu götürmek için başka bir çözüm bulur ve Leyla'nın kendilerinde misafir olduğunu söyler. Bu sözü duyan Mecnun sevinir, babasıyla eve döner; fakat Leyla'yı göremeyince tekrar dağ yoluna gider.

Gül bahçesinin gülü, zamanın nazenini Leyla da Mecnun'un aşkıyla ağlayıp inlemektedir. Bazen hâlini rüzgâra anlatır ve ondan Mecnun'a gidip onu hâlimden haberdar etmesini ister. Şiirler yazar, yola atar. Oradan geçenler bu şiirleri Mecnun'a ulaştırır. Onun yazdıklarını da Leyla'ya. Ama sonunda sır ortaya çıkar, dedikodular onları yine ayırır.

Hikâyenin devamında şair, devrandan dert yanar. Onun gönlü, muhabbete tutulmuş iken sıkıntı tuzağına düşmüştür. Gözünü açtığından beri dert, keder görmüştür. Gençliği zorluklarla geçen şair, şimdi 55 yaşında, baykuş gibi gaflet köşesinde tünemiştir. Feleğe dert yanarken gaybdan bir ses gelir ve bu ses, felekle kavga etmemesini; zira feleğin elinde ihtiyarı olmadığını, Allah'tan meramını istemesini söyler. Şair de kadere razı gelip hikâyeye devam eder.

Cihanda Mecnun'un âşıklığı şöhret bulunca herkes Leyla'nın cemalini görmeyi arzular. Leyla da bir sabah vakti etrafta dolaşırken bir kişi onu görüp cemalini seyreder ve onda güzellikten iz bulunmadığını söyler. "Âlemde senden daha güzeller varken Mecnun neden sana âşık oldu?" diye sorar. Leyla da ondaki güzelliği görececek göze sahip olmadığı cevabını verir. "Sen surete talipsin, Mecnun benim siretime meftundur." der. Söylediklerinden pişman olan adam oradan ayrılır.

Bir bahar günü Leyla arkadaşlarıyla gül bahçesinde gezmeye gider. Mecnun'u anmak, ağlamak, aşk derdini gülle konuşmak ister. Aniden esen rüzgâr ona Mecnun'un kokusunu getirir. Kokuyu takip edince cennete benzeyen bir bahçeye ulaşır. Akan ırmağa karşı Mecnun'a hitaben şiirler okur ve rüzgârdan bunları Mecnun'a iletmesini talep eder. Bu sırada bir kişinin Mecnun'un gazelini okuduğunu duyar. Sitem dolu şiiri dinleyen Leyla, hasretle ağlar, feryat

edip bayılır. Arkadaşları onu eve götürür ve biri, annesine durumu anlatır. Kızının çaresiz bir aşka tutulduğunu anlayan anne, susmayı, sabretmeyi tercih eder.

Bir gün gül bahçesinde gezmeye çıkan Leyla'yı İbn-i Selam isimli biri görür ve ona âşık olur. Eve dönüp evlilik isteğini iletmesi için birini Necd'e gönderir. Bu kişiye Leyla'nın ailesi, Leyla'nın hasta olduğunu söyleyip vakit ister. Bu cevaba İbn-i Selam çok sevinir. Leyla ise bu durumdan, kaderin takdirinden habersiz, hasret ateşinde yanmaktadır.

Şair sakiden yardım istediği bir bölüme yer verdikten sonra hikâyeye devam eder. Arap diyarında kahramanlığıyla nam salmış Nevfel, bir gün avlanmaya çıkar. Perişan hâldeki Mecnun'u görür ve aşk müptelası olduğunu öğrenir. Onunla dertleşir ve Mecnun'a Leyla'yı alacağı sözünü verir. Mecnun da yıkanır, temizlenir, güzelce giyinir. Mecnun, Nevfel'in misafiri olup o şahın gölgesinde mutlu yaşar. Bu durum iki üç ay böyle devam eder.

Bir gün Mecnun, Nevfel'in meclisinde şiirler okur ve ona verdiği sözü hatırlatır. Nevfel de bu sitem üzerine kılıç kuşanıp adamlarıyla Necd'e gider, çadır kurar. Bir adamını Leyla'yı istemeye gönderir. Leyla'yı vermeyen kabile, savaşa hazır olduklarını belirtir ve buna öfkelenen Nevfel saldırıya geçer. Mecnun ise savaş sırasında Necd askerlerinin galip gelmesi için dua etmektedir. Bu durumu fark ederler. Diğer yandan askerlerin çoğalmasıyla Nevfel geri çekilmek zorunda kalır. Mecnun da buna sitem eder. Nevfel tekrar asker toplayıp saldırır ve Necd kabilesini yener. Leyla'yı istediğinde Leyla'nın babası kızını Mecnun'a vermek istemediğini, onun vahşi hayvanlarla gezdiğini, kızının bu hâle düşmesini istemediğini, eğer sözlerine kulak vermezse kızını öldüreceğini söyler. Nevfel de Mecnun'un savaştaki hâlini hatırlayıp sözünden vazgeçer, geri döner. Mecnun da ağlar, sitem eder ve dağ yoluna gider.

Sahraya geri dönen Mecnun'un derdi günden güne artmaktadır. Bir gün rüzgâr Leyla'nın kokusunu getirince onun diyarına gitmek için yola çıkar. Bir kocakarının bir adamı zincirleyip götürdüğünü görür. Mecnun, kadına "Zincir bana yaraşır, beni bağla ve kazandığın paranın tamamı senin olsun." der. Mecnun'un boynuna zincir takılır ve kadınla yola düşerler. Leyla'nın çadırına gelirler. Leyla'nın yüzünü gören Mecnun, onunla dertleşir, hasrete son vermesini ister. İçindeki aşkı şiddetlenince inler ve zinciri parça parça edip dağa geri gider.

Boynunda zincirle dolaşırken Mecnun'u bir güzel görür ve Leyla'yı unutup onu sevmesini, ona yâr olacağını söylese de Mecnun "Sen de güzelsin; ama Leyla değilsin. Benim tek arzum Leyla'dır." der.

Nevfel ile yapılan savaş neticesinde Leyla'nın Mecnun'a kavuşma ümidi artar; fakat babası yanına gelip Mecnun'dan kurtulduklarını söyleyince üzülür, ağlamaya başlar. İbn-i Selam birçok hediyeyle Leyla'yı istemeye gelir. Babası Leyla'yı verir ve düğün yapılır. Bu sırada bir kişi Mecnun'un feryadını duyar ve o tarafa gidince perişan hâlde onu görür. Ona "Sen Leyla'nın aşkıyla, onu yâd ederek dertlenmekte; o ise mutlu, bu diyarı terk etmektedir." der. Mecnun da gidip Leyla'ya sitem eder, verdiği sözü tutmadığını söyler. Leyla da figan edip derdinin çokluğundan bahseder. Mecnun aşkını anlatarak yaşarken o, sessizce içten yanmaktadır. İstemeyerek evlenmiş, canlı canlı mezara girmiştir:

Figân kim ölmeden ben bahtı kara

Götürmüşler beni zinde mezâra (1334)

Leyla'nın sırrı Mecnun'a zahir olunca, Mecnun feryat eder ve toprağa düşer. O sırada kafile damadın menziline ulaşır. Leyla ile baş başa kalan İbn-i Selam onu öpmek ister; fakat Leyla izin vermez ve "Bana bir daha el uzatırsan seni öldürürüm." der. İbn-i Selam da özür dileyip sabırla beklemeye rıza gösterir. Leyla da yalnız kaldığı zamanlarda çadırdan çıkıp ağlayarak Mecnun gibi dolanmaya başlar:

Çıkardı haymeden geh lâubâlî

Gezerdi sû-be-sû Mecnûn misâli (1367)

Mecnun'un babası oğlunu iyi etmek için diyar diyar dolaşır, çare arar. Fakat aşk derdine derman bulamaz. Takatten düşer ve ölmeden önce oğlunu bulmak ister. Mecnun'u bir mağarada bulur. Ölüm vaktinin yaklaştığını söyleyip nasihatler eder, onu eve döndürmeye çalışır. Ama Mecnun'un verdiği cevaplarla ondan ümidini keser, oğluna sarılıp eve döner. Bir iki gün dertle inleyip vefat eder. Bir gün vadide mahzun oturan Mecnun'a orada avlanan bir avcı, babasının ölüm haberini verir. O da babasının mezarını ziyaret eder, toprağını öper, âh eder, hâlini babasına anlatır. Sabah olunca da sahraya geri döner.

Bir gün Mecnun dolaşırken Leyla ve kendisinin resminin bulunduğu bir sayfa görür. Oradaki Leyla'nın nakşını parçalar. Bunun nedenini soranlara "Aşkta ikilik yoktur. Ben Leyla, Leyla da Mecnun'dur. Âşık, bir ceset; maşuk bir ruhtur. Ceset zahir, ruh gizli olmalıdır." cevabını verir. Bir kaside okur ve sahraya tekrar gider. Vahşi hayvanlarla dost olur. Ahuların gözünü sevgilinin gözüne benzetip öper.

Zeyd adında huyu da kendi de güzel, aşk yolunda ikinci Mecnun gibi görülen biri vardır. Amcasının kızına âşık olan Zeyd, fakirlik yüzünden onunla evlenemez. Ayrıca Zeyd, Leyla'nın komşusudur ve onun hâliinden haberdardır. O, Leyla ve Mecnun arasında haberleşmeyi sağlar.

Bir gece Mecnun sevgilinin ayrılığında ağlarken derdini yıldızlara anlatır. Bunun boş bir çaba olduğunu anlayıp Allah'a dua eder. Burada, Leyla'nın bahane olduğunu, Allah aşkıyla inlediğini, Allah'ın tecellisinin Leyla'nın yüzünde bulunduğunu söyler:

Tecellî-gâhîñ oldu rûy-ı Leylî

Beni kıldîñ esîr-i mûy-ı Leylî (1705)

Sabah olduğunda Zeyd'i görür. O, Leyla'dan haber getirmiştir. Leyla, mektubunda evli olmasına rağmen kocasına yaklaşmadığını, ölene kadar onu seveceğini anlatır ve babası için başsağlığı diler. Mecnun da mektubu ve Zeyd'in gözünü sevinçle öper. Bende kağıt kalem yok demesi üzerine Zeyd ona kağıt, kalem çıkarır. Mecnun da aşkıdan bahsettiği bir mektup yazar.

Mecnun'un dayısı Selim-i Âmirî, yeğenin hâliinden üzüntülüdür. Onu ziyaret eder ve yiyecek, içecek ikramında bulunur. Fakat Mecnun bir lokma bile almaz, annesini sorar. Selim-i Âmirî de annesini getirir. Oğlunu perişan gören kadın Mecnun'u kucaklar, öper, figan eder. Mecnun'a ölüm vaktinin yaklaştığını, gelip onu defnetmesini, sonra yine geri dönebileceğini söyler; fakat Mecnun, annesinin ayağına kapanıp bunu yapamayacağını, kaderinin böyle olduğunu anlatır. Oğlundan ümidini kesen anne geri döner ve bir müddet sonra vefat eder.

Mecnun şiirler okuduğu bir vakitte dayısını matem kıyafetleri içerisinde gelirken görür. Annesinin vefat ettiğini öğrenince türbesine gider, feryat eder. Akrabaları onun sesini duyup gelirler ve ona nasihat ederler. Fakat Mecnun dinlemez, tekrar dağ yolunu tutar.

Leyla bir gece hareminden çıkar ve Zeyd'e rastlar. Mecnun'un hâlini sorup onu getirmesini ister. Zeyd de gidip haberi Mecnun'a iletir. Mecnun da vahşi hayvanlarla birlikte Leyla'nın yanına gider. Leyla Mecnun'a yaklaşır; ama bela ateşinde yanmaktan korkup daha fazla ilerlemez. Kocasından memnun değildir; fakat töhmette kalmaktan, aldatmaktan korkar. Mecnun'dan şiir okumasını ister. Mecnun sevinç gözyaşlarıyla uzun bir şiir okur, aşkını anlatır. Sonra feryat edip gider.

İbn-i Selam dermansız bir hastalığa yakalanır ve vefat eder. Araplardaki âdete göre kocası ölen kadın bir yıl matem tutar. Leyla da kocasının ölümünü bahane edip Mecnun için devamlı ağlar, inler. Zeyd de İbn-i Selam'ın ölüm haberini Mecnun'a iletir. Mecnun bu haberden memnun olur, gönlünde ümit ortaya çıkar. Gönlündeki aşk konuştuğunda çoğalır, yana yana sahraya gider. Leyla da matem süresini doldurup evine döner. Zeyd'i çağırıp Mecnun'u bulup getirmesini ister. Bunu öğrenen Mecnun, Leyla'nın yanına varır ve iki âşık feryat eder, sarılıp toprağa düşer. Kendine gelince Leyla onu eve götürür. Konuşmadan birbirlerine bakarlar.

Sonra Leyla, Mecnun'a neden sustuğunu sorar. O da "İkilik aradan kalktı. Leyla da Mecnun da sensin. Mecnun da Leyla da benim." der:

Hemân Leylî de sen Mecnûn da sensin
Hemân Mecnûn benim Leylî de hem ben
Eger zâhirde vardır iki peyker
Velî ma'nâdadır bir sırra mazhar (2452-2453)

Leyla onu kendine çeker, öper. Leyla'nın gönlünde aşk şiddetlenirken, Mecnun'da muhabbet artar:

Dil-i Leylîde buldı 'aşk şiddet
Dü-bâlâ oldu Mecnûnda muhabbet (2464)
"Hû" narası atan Mecnun, sahraya gider.

Daha sonra şair, Mecnun'un melek gibi masum olduğunu, nefesine düşkün olmadığını, cihandan geçtiği için hakikat diyarında mutluluğa ereceğini söyler. Devamında da sakiden yardım istediği bir bölüme yer verir. Sonrasında Leyla'nın hâlini anlatır. Leyla, Mecnun'un hasretiyle gittikçe güçsüzleşir ve hastalanır. Yatağa düşen Leyla, sırrını annesine açar. Öleceğini belirten Leyla, annesinden onu gelin gibi defnetmelerini, Mecnun'a hâlini anlatmasını, onu beklediğini söylemesini ister ve vefat eder. Onu kefenleyip defnederler. Zeyd de Leyla'nın vefat haberini aldıktan sonra Mecnun'u sahrada bulur ve bu haberi ona iletir. Mecnun da bu duyduktan sonra kendini kaybedip yere düşer. Kendine gelince feryat eder, feleğe sitemde bulunur. Kanlı yaşlar akıtarak mezara gider. Mezar başında kendini parçalar, gözyaşlarıyla mezarı kırmızıya boyar. O kadar bağırır ki Leyla onu öbür dünyadan duyup kendini fazla bekletmeden gelmesini söyler. Mezara sarılan Mecnun, orada vefat eder. Vahşi hayvanlar da bir süre mezarda bekler ve onlar gidince Mecnun'u kefenleyip Leyla'nın yanına defnederler. Mezarları ziyaret yeri hâline gelir. Zeyd, vefalı dost olarak onların mezarlarının başında bekler ve Leyla ile Mecnun'un şiirlerini âlemde yayar. Hikâyenin bitiminde hatime bölümüne yer veren şair, eserini tamamladığı için Allah'a dua eder. Kendi hayatından da bahsederek, hataları için af dileyip mesnevisini sonlandırır.

Nâkâm'ın mesnevisinin muhteva yönünden Nizâmî'nin mesnevisiyle benzerlikleri şu şekildedir:

- Bu hikâyenin eski bir hikâye olduğu, rivayet edildiği belirtilir.
- İki mesnevide de Mecnun'un adı Kays'dır. Kays'ın âşık olduğu kız da Leyla'dır.
- Mesnevilerde kahramanlar aşk acısı çeker.
- Aşkın ortaya çıkışı dedikodu neticesindedir.
- Dile düşen âşıklar, birbirlerini uzaktan sevmeye başlar. Leyla okuldan alınır. Kays, aşkı dolayısıyla Mecnun adını alır.
- Mecnun Necd dağına gider. Babası onun aşkını öğrenip Leyla'yı istemeye kabilenin ileri gelenleriyle gider.
- Mecnun'un deliliği nedeniyle Leyla verilmez.
- Baba oğluna nasihatlerde bulunur. Aklını başına almasını eve dönmesini ister.
- İki mesnevide de Leyla ve Mecnun, aşklarını anlatan şiirler söyler.
- Baba, şifa bulmak için Mecnun'u Kâbe'ye götürür.
- Leyla'nın kabilesi Mecnun'dan rahatsız olur ve kabilenin reisi onun için ölüm emri verir.
- Mecnun'un babası oğlunu her yerde arar.
- Mecnun iki mesnevide de babasını över, kendi hâlinden ötürü özür diler; fakat iradesinin elinden alındığını, kaderinin bu olduğunu anlatır.
- Her iki mesnevide de Mecnun'un önce yıldızlara, sonra Allah'a yakarışı vardır.

- Sabah rüzgârı haberleşmeyi sağlar. Ayrıca Leyla ve Mecnun'a haber getiren tipler de bulunur.
- Nevfel ve Mecnun tanışır. Nevfel, Leyla'nın kabilesiyle iki kez savaşı. İlkinde geri çekilir; fakat ikincisinde kazanır.
- Mecnun savaş sırasında Leyla'nın kabilesi kazansın diye dua eder. Nevfel de savaş sonrası onun hâlini hatırlar ve Mecnun'a verdiği sözden vazgeçer.
- Mecnun vahşi hayvanlarla gezer.
- Mecnun, ahuyu Leyla'ya benzetip gözünden öper.
- Leyla, gül mevsiminde arkadaşlarıyla dışarı çıkar.
- Leyla, yoldan geçenlerden Mecnun'un şiirlerini duyar.
- Leyla'nın arkadaşları onun hâlini annesine anlatır.
- Leyla, kendini zincirsiz bir tutsak gibi hisseder.
- Mesnevilerde Leyla ve Mecnun'un birbirlerine sitem ettikleri bölümler bulunur.
- Mecnun'un babası, oğluna eve dönmesi için nasihatlerde bulunur. Daha sonra vefat eder. Mecnun da ölüm haberini alıp mezara koşar, feryat eder.
- Bağa giden Leyla'yı İbn-i Selam görür, âşık olur ve onu ister. Önce, Leyla'nın ailesi hastalığı ileri sürerek ondan vakit ister. Sonrasında, Leyla verilir ve düğün yapılır.
- Leyla'nın evlilik haberi Mecnun'a ulaşır. O da gelip Leyla'ya sitemde bulunur.
- Leyla ve Mecnun mektuplaşır.
- Mecnun'un Selim-i Âmirî adında akil bir dayısı vardır. Mecnun'a yardım eder, Mecnun'u annesiyle görüştürür.
- Mecnun'un annesi oğluna nasihatlerde bulunur, eve dönmesini ister; fakat Mecnun kabul etmez. Annesi eve geri döndüğünde hastalanır ve vefat eder. Onun vefat haberini Mecnun'a dayısı getirir.
- İhtiyar bir kadın Mecnun'u boynundan zincirleyip gezdirir.
- İbn-i Selam dermansız bir hastalığa yakalanır ve vefat eder. Araplardaki âdete göre kocası ölen kadın matem tutar. Nizâmî bu süreyi iki yıl, Nâkâm ise bir yıl şeklinde belirtir.
- Leyla kocasının ölümünü bahane edip Mecnun için devamlı ağlar, inler.
- Matem süresi dolunca Leyla baba evine döner.
- Leyla, Mecnun ile buluşmak ister, onu Zeyd'i aracı kılıp çağırır.
- Leyla ve Mecnun birbirlerini görüp bayılırlar.
- Sonbahar tasviri yapılır ve Leyla hastalanır.
- Leyla, annesine sırrını açar, vasiyet edip vefat eder.
- Leyla'nın ölüm haberini Zeyd Mecnun'a verir.
- Zeyd'in âşkından mesnevilerde bahsedilir.
- Mecnun, mezarın başından vahşi hayvanlar gidince Leyla'nın yanına defnedilir.
- Leyla ve Mecnun'un mezarları ziyaret yeri hâline gelir.
- Zeyd, vefalı dost olarak onların mezarlarının başında bekler ve Leyla ile Mecnun'un şiirlerini âlemde yayar.

Muhteva yönünden Nâkâm'ın *Mecnûn u Leylî* mesnevisinin Nizâmî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisiyle farklılıkları şu şekildedir:

- Kahraman kadrosu Nizâmî'de daha geniştir.
- Nizâmî eserini, oğlu olmayan Âmirîlerin reisinin Allah'a dua etmesi ve duası neticesinde bir evlada sahip olmasıyla; Nâkâm ise Mecnun ve Leyla'nın mektepte birbirlerini görüp âşık olmalarıyla başlatır.
- Nizâmî, Kays'ın büyüdükçe yaşadığı değişimi (10 yaşında mektebe gitmesi gibi) onun yaşını vererek anlatırken; Nâkâm'da böyle bir yaş mevzusu geçmez.
- Nâkâm mesnevisinde, harabata gitme motifine yer verir. Mecnun mektepte Leyla'yı gördükten sonra gönlünde ortaya çıkan aşkla harabata gider ve saki ona aşk şarabını verir. Kendinden geçen Kays'ın elinden ihtiyarını alır, onu aşka müptela eder.

- Nizâmî'nin mesnevisinde Mecnun üzgün üzgün dolaşırken tuzağa düşmüş bir ahu görür ve avcıya atını verip onu kurtarır. Daha sonra yine tuzağa düşmüş bir maral görür ve onu da eşyalarını vererek kurtarır. Bu motifler Nâkâm'da bulunmaz.
- Nizâmî konuyla ilgili olarak eserinde başka iki hikâye anlatır (bir köpeğin kendine yemek veren birine saldırmaması, zahid ile padişahın hikâyesi). Bu hikâyeler de Nâkâm'ın mesnevisinde yer almaz.
- Mecnun'un kargayla sohbeti Nâkâm'da bulunmaz.
- Nâkâm, mesnevisinde Leyla'nın güzelliğinin sorgulandığı bir motifi kullanır.
- Nâkâm'ın mesnevisinde; bir güzel, boynunda zincirle dolaşırken Mecnun'u görür ve Leyla'yı unutup onu sevmesini, ona yâr olacağını söyler. Mecnun "Sen de güzelsin; ama Leyla değilsin. Benim tek arzum Leyla'dır." der.
- Nizâmî'de mektubu getiren adama Mecnun, kağıt, kalemi olmadığını söyler ve adam yazı gereçlerini ona verip mektup yazmasını sağlar. Nâkâm'da ise bu olaydaki kişi Zeyd'dir.
- Zeyd'in âşık olduğu amcasının kızının adı Nizâmî'de Zeyneb; Nâkâm'da Zinet'tir.
- Zeyd'in ara ara Zeyneb ile görüştüğünü Nizâmî belirtirken; Nâkâm'da böyle bir anlatım geçmez; çünkü Zinet başkasıyla evlendirilir.
- Nizâmî'nin mesnevisinde; Mecnun'un yolu sevgilinin diyarına düşer ve o, yerde vefa kalemiyle Leyla ile Mecnun yazdığını görür. Tırnağıyla Leyla yazısını kazır. Nâkâm da ise bu motif resim şeklindedir. Mecnun, Leyla ve kendisinin resminin bulunduğu bir sayfa görür ve oradaki Leyla'nın nakşını parçalar.
- Nizâmî'nin eserinde Bağdatlı Selam adında biri vardır. Mecnun'u ziyaret eder ve onun şiirlerini deftere yazar. Bu kişi Nâkâm'ın mesnevisinde yer almaz.
- Nizâmî'de Mecnun, birden fazla Leyla'nın mezarına gider. Son gidişinde Allah'tan canını alması için dua eder ve mezarı kucaklayıp can verir. Nâkâm'da ise ölüm haberini alan Mecnun, mezara gelir ve o kadar inler ki öbür dünyadan Leyla, ona seslenir. Kendini fazla bekletmeden gelmesini söyler. Mezara sarılan Mecnun, orada vefat eder.
- Nizâmî mesnevisinde, Zeyd'in rüyasında Leyla ile Mecnun'u mutlu gördüğünü aktarırken; Nâkâm'da böyle bir motif yoktur.

Mesnevilerde mevsimler, olaylarla bağlantılı anlatılır. Leyla gezmeye bahar mevsiminde çıkarken; Leyla'nın hastalanması ve vefatı, sonbahar mevsimindedir. Ayrıca mesnevilerde mekân; Necd dağı, Kâbe gibi yer isimleriyle ya da bağ, gül bahçesi, çöl, sahra, dağ gibi adlarla yer alır.

Sonuç

Türk edebiyatında başta gazel olmak üzere mesnevi, müstezad gibi nazım şekillerine nazireler yazılmıştır. Özellikle mesnevi nazireleri, aşk konulu mesnevilere, özellikle Nizâmî'nin Hamse'sine yazılmıştır. 19. yüzyıl şairi Nâkâm da eserlerini oluştururken Nizâmî'nin tesirinde kalmış bir şairdir. *Genc-i Edeb, Mahzenü'l-Esrâr'a; Ferhâd u Şîrîn, Hüsrev ü Şîrîn'e, Mecnûn u Leylî* mesnevisi *Leylâ vü Mecnûn'a* nazire şeklinde kaleme alınmış eserleridir.

Nizâmî ve Nâkâm'ın Leyla ile Mecnun hikâyeleri nazire geleneği içinde değerlendirildiğinde bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlar:

- Nâkâm hikâyeye bilinen bir hikâye dese de kendi düşüncelerini, edebî tarzını eserine yansıtmıştır. Mesnevisine başlık olarak seçtiği *Mecnûn u Leylî* adı da bu noktada dikkat çekicidir. Nazire geleneğinde örnek aldığı Nizâmî'nin mesnevisiyle aynı adı tercih etmemiştir. Ayrıca mesnevi içerisindeki anlatımlarla şairinin ilahî aşkı anlatmaya çalıştığı, eserine tasavvufi bir boyut kattığı görülmektedir.
- Nâkâm'ın mesnevisi, beyit ve bölüm sayısı bakımından Nizâmî'nin mesnevisinden daha azdır. Bundan dolayı da kahraman kadrosunda bir azlık söz konusudur.

- Nazım şekli bakımından da şairin zemin şiirle uyumu görülür. Şairler mesnevi nazım şeklini kullanılmış ve kahramanlara söylenen gazel ve kasidelerde de bu nazım şeklini korunmuştur.
- Nazire geleneğinde vezin uygunluğu aranmaktadır. Fakat bu durumun istisnaları da mevcuttur. Nâkâm'ın mesnevisi de bu istisnai örneklerdendir.
- Tanzir edilen eserin sahibinin adına yer verme üslubu Nâkâm'da görülmektedir. Şair hem Nizâmî'den bahsetmekte hem de onun *Hüsrev ü Şîrin* mesnevisinden beyit alıntılanmaktadır. Bu mesneviden alıntı yapma sebebi de beyitlerin konuya ve vezne uygunluğudur.
- Nâkâm mesnevisinde Nizâmî'nin eseriyle konu noktasında birlik içerisinde. Mesnevisinde bir takım farklı motifler yer alsa da şair, genel olarak Nizâmî'nin mesnevisindeki muhtevayı işler.
- Mesnevideki mekânlar ve bazı olayların anlatımlarındaki zaman, mevsim tercihleri benzerlik göstermektedir.

Belki de Nizâmî gibi hamse oluşturmak isteyen; fakat bu gayesine ulaşamadığı anlaşılan Nâkâm'ın eserleri, nazire şeklinde yazılmış gibi görünse de aslında şairin dünya algısını, edebî tarzını yansıtmaktadır. Bu çalışmada da Leyla ve Mecnun hikâyesinin anlatıldığı ilk ve son eserin nazire geleneğinde şekil ve muhteva karşılaştırması yapılmış, geleneğin yüzyıllar sonra bile nasıl canlılığını koruduğu ve edebiyata kattığı zenginlik tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Akalın, N. (1994). *Nizâmî-yi Gencevî'nin hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve Leylî vü Mecnûn Mesnevisinin tahkiye unsurları açısından tahlili* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Atik, A. (2009). *Celili'nin Leyla ve Mecnun'u ve Nizami'nin Leyla ve Mecnun'u ile karşılaştırma* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dilberipur, A. (2005). Türk Edebiyatında Nizami'nin takipçileri ve Hamse'sine nazire yazarlar (M. F. Köksal Çev.). *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Durmuş, İ. (2003). Leyla ve Mecnun. *TDVİA*, 27, 156-160.
- Kalpaklı, M. (2006). Osmanlı Şiir Akademisi: Nazire. *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2, 133-137.
- Köksal, M. F. (2006). *Sana benzer güzel olmaz Divan şiirinde nazire*. Ankara: Akçağ Yay.
- Özgeriş, M. M. (2018). *İsmail Nâkâm'ın Genc-i Edeb Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özgeriş, M. M. (2020). Mahzen'ül-Esrâr silsilesinin son halkalarından biri: Genc-i Edeb. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar (32), 137-157.
- Şen, Y. (2019). *Nizami Gencevî Leyla ile Mecnun*. İstanbul: Zengin Yay.
- Türkoğlu, S. (2018). *Nâkâm'ın Mecnûn u Leylî Mesnevisi*. İstanbul: Kesit Yay.
- Yavuz, K. (2013). Türk şiirinde nazire. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10, 359-424.
- Yazıcı, T. (2003). Leyla ve Mecnun. *TDVİA*, 27, 160-161.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.